

MAGYAR IZRAELITA,

hitfelekezeti érdekű hetilap.

Kiadó tulajdonos: **Zsengeri Mór.**

Felelős szerkesztő: **Tencer Pál.**

Előfizetési feltételek:

Pesten házhozhordással, vidékre postai szétküldéssel.

Egész évre 6 frt. fél évre 3 frt.

Szerkesztői iroda:

Ujtér 2-dik szám, 2-ik emelet.

Kiadó hivatal:

Lipótvárosi templomtér 6 sz.

Megjelenik minden pénteken egy egész íven.

Hirdetményekért a 30 krnyi bélyegdíjra fölül egy fél hasábos petitsor után 3 kr. számítatik

Pest, november hóban.

(Fnt.) Előttünk fekszik: „Programm zur Prüfung in der Thalmud-Thora zu Pest, am 8. Nov. 1863.“

Thalmud-Thora és nyomtatott vizsgálati program, nálunk oly új és szokatlan jelenség, hogy magában is leköti az érdeket, és a füzetecske megtekintésére ösztönöz.

Ismerkedjünk tehát meg tartalmával.

Legelől áll: „Egy komoly szó az izraelita vallásos tudományok barátjaihoz dr. Meisel főrabbitól.

Az értekező azon kérdést tüzi ki „mire kell főtörök-
vésztünknek irányozva lennie? — és fejtegetéseiben azon eredményhez jut, hogy a talmud-thora, a szentírás tanítása és tanulása, legyen az első minden egyéb kötelességünk felett.

Szerző különben e kérdést csak azért veti fel, hogy alkalma legyen a pesti talmud-thora-intézet üdvösségét célszerűségét sőt szükséges voltát is bebizonyítani.

Mi azt, hogy a pesti hitközség is birjon azzal, mivel majdnem minden jelentékenyebb — sőt másodrangú községünk bir; talmud-thora-intézettel, oly természetesnek találjuk, miszerint értekezőnek e melletti kardoskodását feleslegesnek kell mondanunk, annyival inkább felesleges pedig oly indokok használása, minőkhez szerző folyamodik.

Szükséges volt-e a pesti talmudiskola hasznos voltát azon állítással támogatni, miszerint „nem csoda, hogy ifjak és szüzek erkölcsi támasz és vallásos vezérlés nélkül lépnek az életbe. ¹⁾

Eltekintve pedig attól, hogy statisticailag kimutatható, miszerint az erkölcsi ifjainknál és különösen hajadonainknál, egyáltalában nem áll oly rossz vagy rosszabb láb, mint más hitfelekezeteknél; eltekintve attól, hogy maga az értekező azon számos beszédeknél, melyeket házassági összekeléseknél tartani szokott, ifjaink és hajadonaink erkölcsi értékét módfelett feldicsérni csak ritkán mulasztja el, és eltekintve attól, hogy ifjaink és kivált hajadonaink erkölcsös életére a pesti talmud-thora iskola vajmi csekély befolyást gyakorolhat: még mindig kérdéses marad, ily súlyos vádat nyilvánosan róni hitfelekezetünkre akkor, midőn arra semmi szükség sincsen és főképen akkor, midőn azt a vádló személyes állása vesztélyes fegyverré teheti ellenségeink kezében.

Minő megjegyzést tegyünk még értekező azon to-

vábbi állítására, hogy „a zsidó családi körben az anyagi kereset és a keresmény élvezése képezik nagyobb részt minden tevékenység indokát.“¹⁾

Kinek módjában van zsidó családokkal gyakrabban és közelebbről érintkezni, az alig fogja tagadhatni, a mi általános tapasztalás, hogy zsidó szülék rendszerint több figyelmet szentelnek és anyagilag is többet áldoznak gyermekeik nevelésére, mint más vallásu felebarátaink.

Valóban ép oly sajnos mint váratlan dolog reánk nézve, hogy ily themák felett, oly személyekkel kell vitába állanunk, kikről méltán csak az ellenkezőt tehetünk volna fel.

És azon kitünő becsülésnél fogva, melyben a zsidó vallás és zsidó szellem a tudományt mindenkor részesítette, nem csekély visszatetszést keltett bennünk értekezőnek ezen excursiója is, melyben a mai kor tudományos iránya ellen fordul.

„Mit érünk tudományos nagyjainkkal, kikkel büszkélkedünk? Minő eredményt remélhetünk az ő komoly törekvéseiktől és küzdelmeiktől? Mi hasznuk az éles, itészeti sajtó közlönyeknek? Mi a gazdag és kitünő irodalomnak, melynek terjedelme naponkint tágul? Miként akarjuk a szellemi vívmányokat értékesíteni? Hol érvényesítse az elhulló, gazdag himpor termékeny erejét? ha ifjuságunk, a jövő képviselője, szemünk előtt nő fel vallásos támasz nélkül, vallásbeli ismeret nélkül, a hit bensősége nélkül?“²⁾

Ilyen kérdésekre fakad az értekező, hogy bebizonyítsa, a miben senki sem kételkedik, hogy a talmud-thorák hasznos intézetek.

Mindezen erkölcsi fogyatkozásnak és vallási bomlásnak, mely miatt értéke nincs a tudománynak, haszna nincs az irodalomnak, jövője nincs ifjuságunknak, mindennek pedig nem más az oka, mint a rabbik — a rabbik, „kik nagyobbára kizárólag talmudi műveltséggel bírván, korunkban nem igen képesek a gondviselésükre és

¹⁾ „Erwerb und Genuss des Erworbenen grösstentheils die Triebfäden aller Thätigkeiten.“

²⁾ Was nützen uns unsere wissenschaftlichen Grössen, auf welche wir stolz sind? Welche Ergebnisse können ihre ernstesten Bestrebungen und Kämpfe uns liefern? Was frommen uns alle Organe der scharfen und kritischen Presse? Was die reiche und gediegene Literatur, welche täglich ihr Gebiet erweitert? Wie wollen wir alle geistigen Errungenschaften verwerthen? Wohin will der reiche Blütenstaub befruchtend fallen? wenn vor unseren Augen unsere Jugend, die Trägerin der Zukunft, ohne religiöse Stütze, ohne religiöse Kenntniss, ohne gläubige Innerlichkeit heranwächst?“

¹⁾ „Es ist kein Wunder, dass Jünglinge und Jungfrauen ohne sittliche Stütze, ohne religiöse Leitung ins Leben gehen.“

ápolásukra bizott szent ügyet történeti fejlődése szerint világosan megérteni, tudományosan tárgyalni, és a rokon-szenveket, hol azok meghultenek, számára ismét visszanyerni. Mig az érettebb ifjúság iskolai tanulmányai és részben magasabb műveltségénél fogva a világosabb felfogás és nemesített izlés magasabb polcára emelkedett; mig férfiaknak és asszonyoknak az újabb kor könnyebb közlekedése mellett módjukban volt az istentiszteletet és lelkészi hivataloskodást nemesített minőségében megismerni, és többé nem lehetnek szellemileg kielégítve oly vallási cselekvények által, melyek a póshadt ghettonak hordják, mint eredetőknek magukon nyomait; addig a legtöbb rabbi nem távozik el azon állásponttól, mely rég elavult viszonyok kifolyása, és így természetes, hogy a lelkész és híveinek nagy része között oly örvény táng, mely sokkal szélesebb, sem hogy biztosan áthidalhatótnék.“

„Igy fogatlaná lesz a vallás intő szava, erőtlenné figyelmeztetése, az erkölcsi alapok megrendülnek, a vallás elveszti irányadó befolyását, és az erkölcsi törvényhozás korlátait veszély fenyegeti.“⁴⁾

És ezen rettentő veszedelem ellen az arcanum — a pesti talmud-thora!

Ennek leszen oly világrendítő hatása, hogy hazánk rabbinusai mind a „nemesített minőséggel“ bírandnak, és így helyre állandnak a vallás intésének megfoglyatkozott ereje, az erkölcsiség megrendült alapjai, a vallás elvesztett irányadó befolyása, és az erkölcsi törvényhozás veszélyeztetett kolátai!!!

Mert ezen bajok orvoslása és nem kevesebb volna, — az értekező szerint — a pesti talmud-thora intézet feladata.

Hazánk nagy tudományu orthodox és nem orthodox rabbinusai nem lesznek zavarban az iránt, hogy az őket illető vádtételre mit lehetne felelnök.

Mi csak a programnak, mint irodalmi műnek criticájára szoritkozván, az értekezőt csak arra figyelmeztetjük, hogy a pesti talmud-thora szervezete és tantárgyainak terjedelme szerint nem is rabbikat képző intézet, hanem csupán egy magasabb vallástanoda, mely a talmudnak első kezdő elemeire szoritkozik, és melynek nincs is más célja, mint az, hogy a gymnasiumokat és egyéb középtanodákat látogató ifjaink egykét szabad órájukat hitfelekezeti tanaink és irodalmunk tanulmányozásával hasznosan eltöltsék.

⁴⁾ „Und weil immer noch der zumeist grösste Theil der Seelsorger nur thalmudische Bildung besitzt, wird es ihm in unserer Zeit nicht leicht möglich, den heiligen Gegenstand, der seiner Obhut und Pflege anvertraut ist, in seiner geschichtlichen Entwicklung klar aufzufassen, wissenschaftlich zu behandeln und die Sympathien, da, wo sie erkaltet sind, wieder zuzuwenden. Während die reifere Jugend durch Schulbildung und theilweise höhere Studien auf eine Stufe klarerer Anschauung und geläutertem Geschmacks gehoben ist; während Männer und Frauen, unterstützt durch die leichteren Verkehrswege der Neuzeit, Kultus und Seelsorge in veredelter Beschaffenheit kennen zu lernen Gelegenheit hatten, und nicht mehr geistiges Götze finden können an religiösen Vorgängen; welche das dumpfe Ghetto als ihren Ursprung verrathen, verlassen die meisten Rabbiner den Standpunkt nicht, der längst überwundenen Zuständen angehört, und es ist natürlich, das zwischen dem Seelsorger und einem grossem Theile seiner Pflegebefohlenen eine Kluft gähnt, die zu weit ist, um sicher überdrückt zu werden. — „So wird die religiöse Mahnung ohnmächtig, die Warnung kraftlos, die sittlichen Grundfesten erzittern, die Religion verliert ihren massgebenden Einfluss, und die Schranken der moralischen Gesetzgebung sind bedroht.“

Legnagyobb ambíciója ez intézetnek lehet az, hogy „kiegészítőleg és hiánypótlólag csatlakozik a helybeli tanítói képezdehez“, mert „még azon intézetek is, melyeknek magas rendeltetésük és feladatuk, hogy ifjúságunk jövődöbeli nevelőit és tanítóit hivatásuk ellátására képesítsék, akként vannak berendezve és szervezve, hogy a vallástudomány művelése csak mintegy függeléke az ösztervnek, és csak mostoha bánásmódban részesül.“

És ebben az értekezőnek teljes igaza van, de nincs abban, mi e helyes alapon tulmegy.

Hajdanta a zsidó ifju, bármi lett is későbbi élete pályája, annyi talmudismeretet szerzett, mennyit ma laicusnál már csak ritkán találhatunk.

De ez korunk szellemének, és tudományos haladottságunknak természetes következménye. — Ma mindeuki szakember, és a tudományok egyes ágai oly terjedtek, hogy a ki orvos akar lenni, ha a talmudot azon alaposággal tanulmányozná, melylyel ezt őseink tették, azt csak választott szakmájának elhanyagolásával tehetné.

De mi a másik végletbe estünk.

Ifjaink, ha a néptanodát elhagyva, gymnasiumba vagy reálitanodába lépnek, s később egyetemre mennek, nem vesztik el ugyan erkölcsi értéküket és hitük támaszát, de mégis egészen elesnek a megkezdett vallási tanulmányok ismétlésétől; pár év mulva a keveset is, mit tudtak, elfeljetik, és hitfelekezeti tanainkat és irodalmunkat mentül kevésbé ismerik.

E hiányt lehetőleg pótolni, középiskolai tanulók számára magasabb vallástanodának lenni, melyből a talmudról annyi ismeretet szerezhhetnek maguknak, mennyivel birni a művelt laicusnak is, ha zsidó, illik, ez a pesti talmud-thora helyesen megértett főcélja, a minek bizonyosságára szolgál a felsőbb osztálybeli 34 tanítványnak névjegyzéke, kik között van 16 präparandiai, 15 gymnasiumi és 3 reáliskolai tanuló, de rabbijelölt egy sem.)

De épen ezért nagy különbség van a pesti talmud-thora és a boroszlói seminarium, vagy akár az ószerti jesibák között, és azon mondatnak, hogy a pesti talmud-thora „Trifft vorerst Einleitungen und Vorkehrungen, ein nach allen Seiten hin genügendes Rabbinenthum heranzubilden“ — nincsen igaz értelme, miután az intézet tanítványai között tényleg egyetlen egy sincs, ki rabbivá lenni szándékot mutatna!

Az értekező talán ismeri Aesopusnak azon meséjét, melynek címe „rana rupta et bos.“ A pesti talmud-thora a maga körében igen szép célu és üdvös intézet lehetne, de ha szerény körével be nem elégedve, a magyarországi rabbik tudományos fejlődésében korszakot képező intézményként akarna szerepelni, könnyen az lehetne sorsa, mi a mesebeli békának. —

Áttérünk a program második részére! „Bericht über die Entstehung und dreijährige Wirksamkeit der Talmud-Thora von Heinrich Deutsch.“

E második munka tüzetesebben ismerteti a pesti talmud-thora történetét, célját, szervezését és eddigi eredményeit.

A szerző ugyanazon álláspontot foglalja el, melyet iménti megjegyzéseinkben magunk is követtünk, és szo-

⁵⁾ Az alsóbb osztály 23 tanítványa — egynek kivételével — mind normaliskolai tanuló.

rosan tárgyához ragaszkodva, ezen szerényebb nézpontból bár, de sikerrel fejtegeti az intézet hasznait és virágzásának feltételeit.

Szerző a program célját az általunk mondottakkal egyezőleg abban határozván meg, hogy „a pesti izr. tanuló ifjúságnak, mely tanulmányi pályáján a héber-szentirási és talmudi irodalomnak is ohajtana időt és fáradságot szentelni, kijelje és nyujtsa a módot, melylyel ezen vallásos tudványát kielégíthesse.” — röviden előadja az intézet keletkezésének történetét, és azután a talmud-thora szervezetének megismertetésére tér át.

A munka ezen részéből megtudjuk, hogy a talmud-thora két osztályból, felsőből és alsóból áll, mely osztályokra nézve azonban a tanulók eleinte nem készütségekük fokához, hanem csupán korukhoz képest lettek elkülönözve. Tantárgyak az alsó osztályban: misnajoth, a felsőben: gemarha; a tanórák száma hetenkint 16 mindenik osztályban.

Az intézet tanítványairól és céljairól szerző így nyilatkozik:

„Inség és nyomor dacára, melyekkel a szegény tanulónak küzdenie kell, ez szívesen szentelte szabad idejét a héber-szentirási és talmudi tanulmányoknak, lemondván az anyagi keresetről, melyre ezen időnek gyakorlati használata mellett szert tehetett volna. Nem elegendő bizonyítéka-e ez annak, hogy egyedül mód és alkalom hiánya okozza a héber-szentirási és talmudi irodalom elhanyagolását? És ki ápolhatná és tarthatná ezt fenn más, mint épen felvirágzó ifjúságunk? Ővé a főfontosságú és istenes hivatás fentartani és tovaszármaztatni az öröklött szent hagyományt! De miként tehetné ezt, ha azt neki át nem adjuk, sőt megfosztjuk őt minden mód és alkalomtól, melylyel magát annak birtokába helyezni képes volna? Vagy valljon feltehető, avagy csak kívánatos-e az, hogy tudományilag előhaladott korunkban az ifjúság lemondva a gyakorlati tudományos ismeretek megszerzéséről, mint hajdan a nyomasztó idők sulya alatt, egyedül és kizárólag a talmudi rabbinicus tanulmányok mélységeibe merüljön, hogy életboldogságuk feldulásával azok homályából oly kincseket hozzon napvilágra, melyeknek birtokába, különbeni tudományos képzettség mellett, ha nem is gyakrabban, de biztosabban juthat?! A mindennapi tapasztalat bizonyítja, hogy ez már teljesen lehetetlen lett. De ki az idők hatalma ellen kel csatára, nehezen fog abban diadalmaskodni! Az ifjúság, mely tanulási és tanítási hivatottsággal bír, mindenek előtt a gyakorlati tudományosság csarnokaiba sietend, és a specificus zsiáó tudományt csak akkor fogja hasonló buzgalommal ápolni és művelni, ha az utóbbi az elsővel összehangzásba hozott, és rá tökéletesítőleg visszahat. Mindez azonban csak úgy lehetséges, ha azon helyen, melyen a tanuló ifjúság tartózkodik, áll fenn olyan intézet, mely összhangzásban a többi magasabb tanintézetekkel, a tanuló ifjúságnak szabad óráiban nyujtja az alkalmat, hogy már szerzett héber-bibliai ismereteit megtarthassa és gyarapíthassa, és azután ha tanulmányai végeztével ezen pályát választaná, a talmudi-rabbinicus tudománytág terére akadály nélkül átmelessen.“

„Mint azt a névjegyzék bizonyítja, az egész felsőbb osztály ilyen tanulókból áll.“

Végül elmondja szerző, hogy a mult 186³/₄-ik évben a felsőbb osztályban 33, az alsóbban 23 tanítvány volt. Az oktatást az alsóbb osztályban Freudenberg,

a felsőben Deutsch ur nyujtotta, mely utóbbiban azonban ft. Meisel főrabbi ur is tartott előadásokat „chobot-ha-lebaboht“ felett.

Ezen két munkán és a tanítványok névjegyzékén kívül, a programban találjuk még a tápintézet (Suppenanstalt) tavalyi jövedelmeinek és kiadásainak kimutatását.

Megértjük ebből, hogy az összes jövedelem 1610 ft 85 kr-ra rugott, miből szegény tanulóknak készpénzben kiosztatott 151 ft 60 kr; leves és kenyér jutalékokra pedig az 186³/₄-ki téli fél évben kiadatott 976 ft 63 kr.

Miután feltehető, hogy az alsóbb osztálybeli normaliskolai gyermekek vagy szüleiknél étkeztek, vagy ha árvák, a községi ellátásban részesültek és a felsőbb osztálybeli 33 tanítványnak is körülbelől felerésze jómodu szülék gyermeke, a mintegy 20 egyén által 5 hónap alatt felemésztett 976 ft áru leves — kissé sok.

Kívánatos volna, hogy a tápintézet kezelői szigorubb gazdálkodásra nézzenek és az intézetet fentartó közönségnek részletesebb számadással szolgáljanak.

A régi zsidók műipara.

A zsidók nem hagytak hátra bámulatos műemlékeket. Ha vizsgáljuk a műipar állapotát a szentföldön a legkorábbi időkig, melyről az irás megemlékezik, nem mutathatunk fel az ítéset jelen álláspontjának megfelelő szépművészeti remekeket. Alaptalannak találjuk azonban a zsidók ellen többször felhozott azon vádat, mintha a tudományok e nemesítő ágainak gyakorlata köztük megakadályozva vagy megvetve lett volna. A föld különböző nemzeteinek, valamint ugyanazon család különböző tagjainak különböző hivatások jutottak, melyek mind a közjó előmozdításának magas célja felé irányulnak, minél fogva minden egyes nép tehetsége s észjárása ráért külön feladathoz alkalmazkodott; és mi bizton mondhatjuk, hogy az atyáinkra ruházott küldetés elég ok a mennyei osztó iránti hálánkra.

E szerint irigység nélkül tekinthet a zsidó a hellén szobrászat s egyiptomi építéset remekműveire. A zsidó Phidias dicsszomját nem tüzelhette ama remény, hogy márvány istene lábaihoz borulva látandja a tömeget. A szabad és egyenlő zsidókat soha sem lehetett volna arra bírni, de még kevésbé kényszeríteni, még ha földjük kedvező lett volna is a vállalatra, hogy egy kényur kedveért vagy egy kényuri szeszély megörökítése végett számos és legalább is kétes hasznosságú obeliszket és pyramidot építsen, és ama nagyszerű művek közül, melyek Rómának a classicai dicsséget kivívták, talán egy sem tartozik a köztársaság romlatlan éveibe, míg a római fény legtöbb csodált maradványa oly hanyatlott napról tanukodik, melynek embertelen urai arany-palotákban laktak.

A mily készséggel tehát elismerjük, hogy a szépművészetek sokkal ragyogóbban virágoztak, habár későbben a szigettenger mindkét oldalán fekvő görög tartományokban, a középtengerparti gyarmatokban s római tanítványaiknál, mint a zsidók országában, ép annyira bizonyos — a mint a szentírás tekintélyére hivatkozhatunk — hogy a műipar, vagyis a gondviselés sokszertű adományainak az emberiség javára való hasznosítási tudománya, ez országban kedveltetett s ápolgatott, a mely ország a természet kincseiben áradozott, míg szabad és ér

telmes nép lakta oly viszonyok közt, melyek a munkát megkedveltették, a télen pedig száműzték. — Igaz, hogy a földművelés a zsidók kiváló foglalkozása volt, de az már magában véve a műipar igen fontos ága, a mennyiben sok, folyton szükségelt szereket vesz igénybe, s ama vagyonság forrása, mely életerőt lehel minden művészet gyakorlatába. Ezt megjövendölte Mózes a vadonban barangoló népnek, mely sohasem élvezte azelőtt annak áldását, hogy saját földjén lakjék; kifejtette előttük az isteni parancs követése- vagy megszegésének következményeit s különösen kiemeli a kényelmes házak birtokát, mint a vagyonság legbiztosabb jelét és mint a földművelésre fordított szorgalmuk természetes eredményét.

Salamon király oktatólag így szól: „végezd munkádat, műveld földedet és azután diszids föl házadat.“ A zsidó erkölcsanítók nem tekintették tehát a szegénységet a szent élet kiváló kedvencének és még kevésbé vallási szükségességnek, hanem az állambajó hanyag és rossz igazgatása jelének, míg általános jóllét az általános és köz-erkölcsiség maradandó jutalma; s mégis ez egyszerű igazság idézte elő a zsidókról oly időben azon ítéletet, hogy élvezők, anyagiasak és földhöz kötöttek, midőn az igazság mindünnen száműzve volt. A nagy Maimonides a 12-ik században következőleg nyilatkozik e tárgyról: „Az isteni törvények szoros végrehajtása az embernek kettős, t. i. testi és szellemi tökéletesülését eszközli. Az első az egészség élvezésében áll, mely el nem érhető a szükséges élelmezés s ennek célszerű használata nélkül, a miből nemcsak előnye, hanem szükségessége következik bizonyos életszabályok megtartásának tisztaságra való ügyelésnek s egészséges lakások fontosságának. De miután e mellözhetlen szükségletek egyesek munkája által nem érethetnek el, szükséges társaságban élnünk; a mi végre az egyes ember gyengének teremtett és erőssé lesz tehetségének testvéreivel egyesítése által. — A második tökéletesülés (méltóságra nézve felsőbb az előbbinél, de korára nézve későbbi) az emberrel született szellemi tehetségek kifejtésében s azon kötelezettség teljesítésében áll, melyekkel a magunk s a teremtés egyéb tagjai közti viszonyok az isteni törvények világos értelme szerint tartozunk. De az emberi ész e magas földadványa csak ott gyakorolható, hol anyagi szükségletek léteznek; esztünk meg nem itélheti az értelmi és erkölcsi tökéletesülés becsét, midőn a test a kenyér kinjai, éhség, szomj s a nyomoruság egyéb társai s magzatjai által van lekötve.“

E nézetek szerint a zsidók vallásrendszeréből kiindulól a valósággal hasznos méltó elsőségben részesült náluk a tisztán diszitó felett, mert ez utóbbit csak kevesen élvezhetik, míg az előbbi jól szervezett társadalomban minden egyes tag rendelkezésére áll, ki tevékenységével az összességnek javára működni kész. A Penta-teuchben elősorolt háztartási s közszolgálati szerek arról tesznek tanúságot, hogy a zsidók még a vadonbani vándorlásuk idejében is nem egy hasznos művészet és nem tudomány birtokában voltak. Valóban különös névvel író ama következtetlensége, hogy midőn az egyiptomiak lángelműségét és ügyességét fölmagasztalja, el nem akarja ismerni, hogy Jákob fiai, kik e nagyhirű művészekkel együtt dolgoztak még az ő felfogásuk szerinti műipart sem sajátítottak volna el. E valószínűség hihetővé tétele végett szükséges lett volna a zsidók értelmi hiányát bebizonyítani; de a történelem készen áll a tanúságok ezreivel, melyeknél fogva az erkölcsi vi-

lág leghatalmasb és legtartósb forradalmi a zsidó értelmiség termékei által idéztettek elő. Kiemelendő, hogy a zsidók, habár az egyiptomi műveltség közelében éltek, mégis elnyomott helyzetük által ki voltak zárva uraik tudományos haladásának részvételéből; megemlítendő, hogy Mózes övéi közül néhányat kiszemelt, kiket ügyességük miatt bölcs szívű férfiaknak nevez, avégre, hogy ezek a vadonban építendő s földiszítendő frigsátor nehéz és nagyszerű művét elvégezzék; végre be kell vallani, hogy Mózes, ki a pharaóni paloták fényében nevelkedett s az egyiptomi bölcsék titkaiba be volt avatva, alig alkalmazta volna az említett kitüntető jelzőt olyanokra, kik azt meg nem érdemelték volna.

A zsidóknál leginkább használt kézműcikkék len-, gyapju-, pamut-, némelyek szerint még selyem-kelmék is voltak; azonkívül bibor, mely a selyemnél finomabb s oly növényből előállított anyagból készült, melyre nézve a commentatorok eltérő nézetekben vannak; végre kecskebőrök. A nyers anyagot fonalba sodorták s azután vagy vetélővé (Weberschiff) szöttek, vagy tüvel dolgozták föl. Igen jól értettek azonkívül a zsidók a szövészek használásához (L. Exodus XXXIX s a commentatorokat) A festés mesterségét különösen kedvelték a régi zsidók s e végre bőven termeltek buzért (Krapp) sáfránt s inuigót. Henneh nevű csemetéből igen szép világos karamzsinzint állítottak elő; alkörmöst készítettek a tölgyfa héjából egy bizonyos rovar szurása folytán kicsepegő mézgából; s ismertek még számos kevésbé fontos festőanyagot. A leginkább használt színek az égszín, sárga, skarlát és bibor volt; ez utóbbi vagy növény, vagy héjanc, vagy pedig ásványból készült, melynek használatát vagy egykori uraiktól az egyiptomiaktól tanulták el, vagy pedig a szomszéd phoeniciaiakkal érintkezésük alkalmával ezektől, mint a kiknek egyáltalán a bibor feltalálásának dicsősége tulajdonítottatik. Nagyon kedveltek egy gyengéd fehér színt tunikájuk s egyéb öltözékük festésére. Vándorlásuk legkorábbi idejében, oly kézműveseket találtak maguk közt a zsidók, kik igen gazdag, aranyszálakkal átszött, művészeti hímzésekkel díszített és különböző színű rojtokkal cifrázott kelméket tudtak készíteni. (Exodus XXXVI. 35). Ezekhez adandó a zsidók által készített s a frigsátor betakarására használt bőrök: a hasonló célra szánt különböző (most már talán ismeretlen) anyagból készült egyszínű, bibor és karamzsin terítők, Mózes 2-ik könyve végén előadott részletes adatok, melyek e hordozható templom alkotórészeinek arányaira vonatkoztak; ide veendő még a kövésés, ércöntés arany- s ezüstből való domborművek megemlítése, hogy meggyőzedjünk, miszerint misem alaptalanabb, mint azon állítás, hogy a zsidó nép nem ápolta a műipart, hogy nem érzett magában ösztönt a művészetre, hanem hogy megvetette s elítélte volna a művészetek és mechanikai tudományok kifejtésére irányzott tanulmányokat. Helytelen azon állítás, mintha Mózes törvényei képletek rajzolását eltiltották, vagy mint-ha egyszóval a festés szép művészetét száműzték volna. A törvénykönyv csak oly képek rajzolását tiltja el, a milyenek előtt akkori időben vagy bármikor a bálványimádók meghajolni szoktak; eltiltja az istenségnek férfiú, nő vagy egyéb teremtmény alakjában való előállítását, ezen kivétellel a zsidó ép úgy követhette izlését a szép előállításában, mint bárki más, sőt fölbátorítást lelhetett magának Mózesnek azon példájában, miszerint szép szárnyas emberi alakokat himezhettek a frigyláda takarójába, és Salamon példájában, ki nem cselekedett az isteni törvény

ellenére, midőn az öntött tengert tizenkét ércökörre helyezteté, s midőn az Ur szentélyének alapzatát cherubok, melyek az isteninek emberalakját viselték, oroszlánok és egyéb alakok képeivel diszítette föl. Hatalmasabb indok mint a képektől vallásos tartózkodás birta a zsidókat arra, hogy a római sasoknak fővárosuk falai közé s az imperator szobrának Istenük templomába való hozatalát ellenezték; eléggé bizonyítja az arra rögtön kitört forradalom s az ennek folyamában használt jelszó: „Inkább a halált, mint a szolgaságot.“

Salamon ideje különösen kedvező volt a zsidó műipar és művészetre nézve. A templom ragyogó művei, a királyi paloták, a drága diszitmények, a gyönyörű kertek, a becses arany-, ezüst- és márvány-művek; a férfi s női énekkarok, a mindennemű hangszerekkel felszerelt zenekarok, — a királyiság mindezen diszei bizonyítják, hogy a bölcs király kitünőleg pártolta a művészeteket s azokat, kiknek tevékenységök s tehetségök által amazok kifejtek. Ezenkívül városok s erődök építtetek vagy állítottak helyre. (2. Chr. 4. 5. 6.) A regényes tájéku Tedmor vagy Palmyra, a vadon gyémántja, Judaea éjszakkelti vidékén, Damascus közelében, a nagy királynak köszöni eredetét, ki e fényes várost építé, hol egy utazó leírása szerint, termékeny föld és kristály folyók hirdetik fenyér homok közepett a természet jóságát, mely e gyönyörű menhelyet minden egyéb lakott földön fölü ki akarta emelni. — Salamon az ország minden jelentékenyebb pontjait számos országutakkal kötteté össze s így hatott Mózes törvényeinek s a művelődés igazi szellemében. A koraérett művelődés hanyatlásának valamely országban leghübb jele az, midőn országutjai járhatlanok, s a próféta a legvégső időkben arra fakad: „Cion országutjai gyászolnak.“ (Sam. 1. 5.) Schamgar napjaiban az országutak néptelenek lettek s az utas mellékutakon kényszerült járni.

(Jew. Chr.)

A magyar bibliafordítások általában. *)

(B. M.) Alig van hazai irodalmunk mezején egy-egy pont, mely inkább volna tiszteletébreztető emlékekkel rakva; mint a bibliafordítás. — A tizennegyedik század elejéről fenmaradt bécsi és müncheni codexbeli fordítások után nagy sorozatát mutathatjuk fel a különböző bibliamagyarításoknak és számos jeleseink részint mint új tolmácsolások szerzői, részint mint a szerzett fordítások kiigazitói komoly igyekezettel fáradoztak a szent írásnak honi nyelvünkre való áttételében. Kik is időrendszerint e következők:

Bátori László (a 15-ik század közepéről. Fordításából fenmaradtak: a Genesis első negyedfél fejezete, Exodus, mely kezdődik a 6-ik f. 7-ik versével és megy végig, Leviticus, Numeri és Deuteronomium. Továbbá Josue könyve, Birák könyve.) — Heltai Gáspár (I. A bibliának első része. Azaz Mósesnek öt könyve. Kolozs-

*) Azon érdekeltségnél fogva, melylyel tisztelt olvasóink az „Izraelita Magyar Egylet“ által már foganatba vett bibliafordítás iránt viseltek, kedves dolgot véltünk t. olvasóinknak tenni, ha a „Protestans egyházi és iskolai lap“-ból ezen mindenestre figyelemre méltó cikksorozatot némi rövidítésekkel lapunkba állítva eljuttatjuk. Szerk.

vár 1551. 4-o. II. Jósue stb. a Krónikák végeig. Kolosvár 1556. IV. A Bibliának negyedik része, azaz prophétáknak irások. Kolosvár 1557.) — Gyulai István (Salamon könyvei. Kolosvár 1551. 8-o. Sirák könyve, Kolosvár 1551. 8-o.) — Melius vagyis Horhi Juhász Péter (Sámuel és a királyok könyvei. Debrecen 1565. 4-o. A szent Job könyveinek a zsidó nyelvből és a bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre. Váradon 1565. 4-o.) — Károlyi Gáspár (Szent Biblia, azaz Istennek ó és új testamentomnak próféták és apostolok által megíratott szent könyvei magyar nyelvre fordított egészben és wyjjonnan az Istennek Magyarországon való Anya szent Egyháznak épülésére. Wisolban nyomtatott 1590. folio.) — Szenci Molnár Albert (A Károlyi Gáspár fordítását egyes apróbb hibák kijavításával adta ki. Hannoveria 1608. 4-o, másodsor Oppenheim, 1612. 8-o.) — Káldi György (Szent Biblia. Az egész kereszténységben bevett régi deák betűből magyarra fordította a Jézus alatt vitelkedő társaság-beli Nagyszombati K. Gy. Pap. Bécs 1626 folio. *) — Tóthfalusi Kis Miklós (A Károlyi Gáspár fordítását nagy gondossággal gyökeresen megigazitva adta ki. Amsterdam 1685. 8-o. másodsor ugyanott de kisebb gondnal 1700. 8-o. **) — Komáromi Csipkés György (Magyar Biblia, avagy az ó- és Új Testamentomnak könyveiből álló teljes sz. Írás a magyar nyelven, melyet a Sidó, Cháldéai és Görög nyelvekből magyar nyelvre fordított, és minden Rész közönséges Summáját és Részeit megmutató marginalis jegyzésekkel megvilágosított: C. C. Gy. Leida 1685. 8-o.) — Nagy Megyeri Besnyei György, madari ref. lelk. (Az egész biblia az eredeti nyelvekből 1737 táján. Kézirat a debreceni collegium könyvtárában.) — Szenicei Bárány Pál (A szentírásnak, a betű szerint fordítás által némely meghomályosított helyeire való világoskodó lámpás 1786, 8-o. A nyomtatási hely nincs kitéve. Az előszóban ezt mondja; „Már Isten kegyelméből és segítségéből a Sz. Írásnak ó Testamentombeli részét a Sidóból, majd csaknem végeig megfordítottam stb. Hol van?) — Verséghy Ferenc (Dis-

*) A magyar kir. egyetem könyvtárában találtató ily című kézirat: „Káldi György önkézű magyar bibliája. Megkezdve 1605. decemb. 10. Befejezve 1607. martius 25.“ a husz évvel később nyomtatásban megjelent műtől csaknem minden versben oly tetemes és lényeges eltéréseket mutat, hogy egészen más fordításnak mondható és a nyomozónak különösen törlései és ezek helyébe tett igazításai által igen tanulságos; különösen nevezetes pedig, hogy a nyomtatásban nagyon gyakran az először kitörlötteket visszaigazitja. Az Oktató Intés a kéziratban nincs hozzá csatolva. Ez „Oktató Intés“-ben többek közt ezt mondja Káldi: A mi Rendünkön való Istenben elnyugodott Pater Stephanus Arator, sok esztendeig nagy munkával fáradozott a Bibliának Magyar nyelvre való fordításával. En ezt nem tudván stb.

Káldi György fordításának második kiadása megjelent Nagy-Szombatban 1732. hibásan megváltoztatott ily címmel: Szent Biblia, melyet az egész kereszténységben bevett régi Deák betűből magyarra fordította stb. N. Szombati Káldi György Pap. — A harmadik kiadás megjelent Budán 1782.

**) Károlyi Gáspár fordításának későbbi sajtó alá készítői voltak még: 1. Bél Mátyás, ki némely helyeken igazítást is tévén, kiadta a bibliát Lipesében 1727; 2. Szatmár-Németi Pap István és Török Ferenc Basilea 1751, 8-o; 3. Mosótzky Institoris Mihály az addig kijött magyar bibliák felől különönd gondnal készült tudósítással Lipse 1776. 8-o; 4. Pethe Ferenc ismét némi igazításokkal és Szombathi János s. pataki tanárnak a magyar fordítás történetét összefoglaló rövid tudósításával. Ultrajectom 1795, 8-o.

sertatio de versione hungarica scripturae sacrae specimina correctae atque ad vulgatam exactae versionis una cum momentis exegetico-philologicis emendationum introductione Káldiána instituendarum, subjunguntur. Budán 1822. 4-o.) — Végh István (Bölcs Salamon király példabeszédeinek világosabb kitétele. Esztergomban 1827. 4-o.) — Guzmics Izidor (Job. Kiadta az egyházi tár szerkesztője. Pesten 1836) — Bloch Móric (Mózes öt könyve. Magyarra fordította és jegyzetekkel fölvilágította . . . Budán 1810—41, 5 köt. Első jószágok. Josua, 1842. 8-o 1 köt.) — Rosenthal Móric (Dávid király énekei. Fordította Mendelssohn után Budán 1841. 8-o.) — Bauer Márkfi Herman (Selomoh hasonlatai. Budán 1814. 8-o.) — Báró Szepessy Ignác pécsi püspök (Szent irás magyarul Káldi után a közönséges diák fordításból az eredeti héber és görög betűre figyelmezve jegyzetekkel. Ó szövetség 1—4. Pozsony 1834—35.) — Szabó József (Az ó és új szövetségi szent irás 200 képpel, keresztény katolikusok számára, Pesten 1851. 4-o.) — Tárkányi B. József (A zsoltárok könyve a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti s övegre. Káldi György fordítása nyomán Allioli I. F. jegyzeteivel átdolgozva. Eger 1860. 8-o.) — (Az ó és új szövetségi szent irás a Vulgata szerint figyelemmel az eredeti szövegre. Káldi György fordítása nyomán jegyzetekkel átdolgozva. 1. ö füzet királyok IV. könyvének végeig. Eger 1862. 4-o.) — Kámory Sámuel (Ruth. Ótestamentomi Szentkönyv. Posony 1860. — Énekek éneke, azaz a legszebb ének. Eredeti héberszövegből magyaritva. Pozsony 1861. — Jeremias siralmi. Eredeti héberszövegből. Pozsony 1861.)

Ki e sorazon végig tekint, akár az elődeknek a biblia, mint az ég legbecsebb ajándéka iránti vallásos érdekeltsége hasson lelkére, akár azoknak honi nyelvünkről s közvetve művelődésünkről szerzett érdemeikről emlékezzék: lehetetlen, hogy a jó Isten iránti hálás érzet mellett egy neme a nemzeti büszkeségnek ne keletkezzék keblében, s annál méltóbban, minél bizonyosabb, hogy a biblia a népművelődésnek leghathatósb emeltyűje s hogy műveltségben legelőhaladottabb nemzetek irodalmi sem dicsekedhetnek Isten igéje körül kifejtett több munkássággal, mint nemzetünk.

Azonban, ha e buzgó fáradozásnak látatját nyomozzuk, ha tekintetbe vesszük, mily csekély haladást eredményezett mind e sokszoros munka, mily kevésbé vitte a bibliafordítás ügyét a lehető tökélyhez közelebb: jóval alább száll bizakodásunk és csodálkozva kérdezzük: mi annak oka, hogy bibliafordításunk az irodalom fejlődésével nem tökéletesedett, hogy sem értelményi, sem alaki tekintetben sehol semmi előhaladás a jobb felé, sőt itt ott visszahanyatlás, hátrafelé menés tapasztalható? Miért nincs kellő arány szellemi munkatételünk és ennek foganatja közt?

Hogy a bibliafordítás ügye összes művelődésünk folyamataival szoros kapcsolatban áll, s ahhoz képest fejlődött, azon bizonyosan senki kételkedni nem fog s így az érintett tüneménynek is okát azon körülményekben kell keresnünk, melyek művelődésünk fejlődését általában késleltették. E körülmények közt egyik legfontosabb az, hogy irodalmunknak, különösen multjában, a külföldtől való függésnél fogva nem volt meg a természetszerű fejlődéshez okvetlen megkívántató folytonossága, hogy minden föllépő új munkás a helyett, hogy elődjei vállain magasabbra szállt volna, rendszeren úgy fogott teendőjéhez, mintha előtte a hazában a fölvetett tárgyra nézve sem-

mi sem történt volna s ő neki a dolgot külföldi tudósok nyomán ab ovo kell kezdenie.

Semmiben sem mutatkozik a külföldtől való szellemi függésünknek káros befolyása inkább, mint fejlődésünk ama szaggatottságában, mely a szellemi életünk tüneményei közti összefüggést kizárja. Minthogy figyelmünk folyvást a külföld óriási szellemmunkássága felé irányult, ki-ki kaptunk annak fejleményei közül egy-egy kitünőbb jelenséget, s midőn azt honunk földébe átültettük, sokszor eszünkbe sem jutott, hogy azt elébb a hazai előzményekkel viszonyba és egybehangzásba kellene hoznunk; holott csak is így válandhatott volna igazán sajátunkká, csak így fejleszthette volna tovább a nemzetileg érvényesítendő értelmi tőkét.

Igy van az, a hazai történelmet kivéve, tudományos irodalmunk minden ágaiban s így folyt le bibliafordításunk ügye is.

Heltai Gáspár „a szent bibliáról és ennek magyar nyelvre fordításáról való előljáró beszéd“-ében számot adván a munkája készítésénél követett eljárásról, többek közt ezt mondja: „ugy követttük a zsidó bibliát, hogy előttünk volt a közdeák biblia is, előttünk a több deák bibliák is, előttünk az egyéb nyelven valók is. Megolvastván ez okáért együnk egyiket, másunk másikat, harmadunk harmadikat, negyedünk negyediket, követttük az igaz és az irás szerint való értelmet.“ — Tehát mindenféle nyelven írott bibliákat forgattak, használtak Heltaiék, csak az előttük készült magyar fordításokra semmi gondjuk, ezekről szó sincs, holott a kéziratbelieket nem is, de azokat, melyeket már akkor nyomtatásban birhattak, minők Komjáthi, Pesti, Erdősi dolgozatai, csakugyan használhatták volna.

Károlyi Gáspár Heltai és Melius elődeit említi ugyan, sőt azt is mondja: „a kik ezelőtt valami részt fordítottak az bibliában, azokat is nem utáltuk meg, hanem megtekintettük;“ de bizony a megtekintésnél többre alig is ment, mert hogy az eredeti alapos megértésében szintugy, mint nyelvünk művészi kezelésében őt messze tulszárnyaló Heltait figyelemmel kísérte és komolyan használta volna, ezt fordítása épen nem mutatja.

A régiak közül az egy Káldi az, ki bár maga sehol nem említi, de már arnálfogva is, hogy az egész roppant munkát állítólag 15 hónap alatt végezte, lehetetlen, hogy meglevő fordításokat ne használt legyen; de épen azért Kazinczynek „a tót eredetű nemzetek után a biblia legszebb fordító“-jának mondja (L. magyar régiségek és ritkaságok 18 l. jegyzetben). — Természetes egyébiránt, hogy ez ítélet a munkának pusztán nyelvezeti oldalát illeti.

Nem tartozván célunkhoz, hogy a fentebb felsorolt bibliafordítások mindnyájáról ítéletet mondjunk s azoknak tüzetes méltánylásába bocsátkozzunk, beérjük most tett általános észrevételünkkel, csak azt jegyezvén még meg, hogy míg tudósaink egymás irányában viseltettek azon csekélylő lenézéssel, hogy senki előde dolgozatát arra nem méltatta, hogy azon tovább építsen: kölcsönben viszont a közönség őket mind egyetemben nem méltatta valami kiváló figyelemre; mit azon feltűnő tény elég világosan bizonyít, hogy egész a 17-ik század közepén tilig, bár akkor már különböző bibliafordítások többszörös kiadásai léteztek, hitszónokaink még is mind a textusok fölvétele, mind a szent írásból való egyéb idezetekben egyikéhez sem fordultak a létezett bibliafordításokhoz, hanem mindenik a maga kezére dolgozván, a mit

a bibliából vett, azt maga fordította le úgy a hogy tudta vagy az eredetiből vagy a latinból.

Néhány példa világosan ki fogja tüntetni, mennyire hátráltatta az elődök tekintetbe nem vétele és elhanyagolása bibliafordításunk tökélyremenetelét.

Vegyük első például bibliánk második versét. *)

Bátori László (1446).

És föld pediglen vala üres és heu, és setétségek valának ez világnak színén, és Urnak ő szent Lelke viseltetik vala a vizeken.

Heltay Gáspár (1551).

A föld kedig szintelen és pusztá vala és setétség vala a mélységen: és Istennek lelke leveg vala a vizeken.

Károlyi Gáspár (1590).

Az föld pedig vala ékes-ségnélkül való és pusztá. És setétség vala az mélységnek színén, és az Urnak lelke táplálja vala az vizeket.

Káldi György (1605—7).

A föld kedig vala heaba-való és üres és sötétség vala a mélységnek színén: és az Istennek lelke leveg vala a vizeken felyül.

Káldi György (1626).

A föld pedig pusztá és üres vala, és setétség vala a mélységnek színén; és az Istennek lelke leveg vala a vizek fölött.

Csipkés Komáromi György (1685).

A föld pedig vala ékes-ségnélkül való és pusztá, és setétség vala a mélységnek színén, és az Istennek lelke ül vala a vizeknek színén.

Bátori László, a mint tudjuk, és ezen egy mutatványból is látható, a Vulgatát követte s azért a tenebrae szót roszul értett hűséggel magyarul is többesben adja, az inanis et vacua szókat pedig elég jól fordítja: üres és hiu, sokkal jobban mint Heltainál: szintelen és pusztá (Tremellius informis et inanis ügyetlen magyarítása), de jobban mint a Káldi kéziratbeli fordítása is: hiábavaló és üres. De már Károlyi a héber paronomasticus tólu

*) A mutatványdarabokat könnyebbség okáért a jelenleg szokásos orthographia szerint átírva idézem.

vabóhu-t, melynek alakilag úgy, mint értelmileg a hasonlókép hangegyező zür-zavar felelne meg legjobban *), mindenesetre legtűgyetlenebb körülírással adja vissza így: ékességnélkül való és pusztá; és ez izetlenségben Komáromi György is követi, mi ettől kétszeres hiba, miután akkor már az egyszerűbb éktelen szót is szélire használták, (l. az 1627-ben megjelent: A setét hajnalcsillag után bujdosó Luteristák Vezetője 11 l. éktelen hazugság.)

Még nagyobb a hanyatlás a vers végének fordításában. Mig ugyanis Bátori a Vulgatához hiven így fordít: és Urnak ő szent lelke viseltetik vala az vizeken (spiritus Dei ferebatur super aquas), Heltai a héber eredeti után igen jelesül: és Istennek lelke leveg vala a vizeken, Káldi pedig nem annyira a maga eredetiét mint inkább Heltait követve hasonlókép: és az Istennek lelke leveg vala a vizeken felyül (a vizek fölött), addig Károlyi oly fordítást ad, mely sem az eredetihez nem hű, sem semmi megfogható értelmet nem ad, mert mit is jelentsen az, hogy az Urnak (kelle lenni: az Istennek, mert az eredetiben Előhim van és nem Adónái) lelke táplálja vala a vizeket? Évekig forgattam elmémben, hogy honnan vehette Károlyi e minden tekintetben különös magyarázatot? (mert fordításnak épenséggel nem mondható). — Végre olvasom Geleji Katona István „Válság titká-“nak 3-ik kötetében az egység-hívő Enyedi elleni polemiáját e hely felett, (melyet mellékesen megjegyezve, ő így fordít: „és az Istennek lelke terjeszkedik vala ki a vizek színén“) hol is a többek között ezt találok: „A Chrysostomus értette (az Isten lelke kifejezést) valami kiváltképen való hatás erő-ről, melyvel Isten azt az üszögében lévő rendetlen materiát táplálta;“ Hom. 3. in Gen. — Tehát Chrysostomus magyarázata az, melyet Károlyi a héber szöveg fordítása gyanánt adott; de bizony a magyarázatot nehezebben érthetni meg, miutha az eredeti szöveg szószerinti fordítását adta volna. (Folyt. köv.)

*) A Genesis legújabb magyarozója Delitzsch F. így nyilatkozik e két szóról: Klang wie Bedeutung der beiden zusammenklingenden Namen ist grausig; die Erde in ihrem Urzustand war eine wüste und dumpfe, leb- und bewustlose Masse, rudis indigestaque moles, mit einem Worte: ein Chaos.

TÁRCA.

Chanukah.

Ó monddjad, édes, jó atyám,
E lámpa mit jelent?
Estenkint egygyel többet gyujtsz
S ez máris hétre ment;
S estenkint, mint meggyujtanád,
Dicséred az Urat.
Imádkozol és háladalt
Küld égre ajakad.

„Tudd meg szerette jó fiam,
Igy tettek őseink,
S azért teszünk igyen mi is,
Mig tartnak éveink;

Esztünkbe azt juttatja ez,
Mit értünk tett az Úr.
Hogy el nem hagy, bár ellenünk
A poklok lángja dúl.“

„Hogy szent neve, hatalma nagy,
Kisem győz ellene, —
Ő szól — s a porban elterül
A sergek ezere: —
Hogy ki az ő nevében ví,
Az el nem vész soha,
Nem fojtja el, nem győzi le
A poklok rémhada.“

„Ő győzte le Antiochus
Vértszomjazó hadát,

Mely dulva, rontva pusztítá
Mathatías honát;
S midőn ez és hős fiai
Csatára keltének,
Nevének zengzetére föl —
Föllelkessedtenek.“

„És vittanak s küzdöttek
— Mindannyi óriás —
S küzdelmük bő jutalma lőn
A fölszabadulás.
S kitűzve már a vad pogány,
Az ősi föld szabad,
És Izrael Istent imád
És nem bálványokat.“

„És fölsiet a népsereg
Imádni Istenét
— Hegy völgy viszhangoztatja már
Lelkes szent énekét —
Jerusálemben mennek föl,
A főpap élükön,
Utána hossza-szélitiben
Zsibong a népözön.“

„S elérve már a város is,
Amott a templom áll,
Zajong a nép és fölrohan,
Hogy szent oltárinál
Imát rebegjen ajaka,
Áldozatot tegyen,
S ezer torok föl égre zeng:
Isten dicséért legyen!“

„S a főpap szent kötelmeit
Végezni beljebb mén,
A lámpa fölszerelve már,
Melyben örök a fény;
De im, óh rémület! szentelt
Olaj nincsen elég,
Egy napra csak, s nyolc új nap kell,
Hogy több készítették.“

„De Isten, a ki sok csodát
Tett már Izraelért,
Ez izben sem hagyá el őt,
Midőn hőn kért segélyt,
Mert bár kevés volt az olaj
S egy napra csak elég
Tartott egészen nyolc napig,
Mig több készítették.“ —

„E történetben olvasod
Nemünk történetét,
A szent olaj jelképezi
Izrael szent hitét;
Elnyomva, sokszor már ez is
Végéhez volt közel,
De föntartá mindannyiszor
Isten kegyelmivel.“

Kohn Jákó.

Ujabb hírek Jerusálem-, és Chinából.

A Jerusálemben megjelenő héber ujság **הבצלה**, 5623. évi Elul 12-én kelt lapjában különféle érdekes cikket tartalmaz, melyekből az A. Z. d. J. szerint a következőket közöljük:

Sir Montefiore, Mózes midőn nyolc évvel ezelőtt, mint Touro Juda (Neworleans) nagyszerű hagyományainak gondnoka, Jerusálemben időzött, szultáni fermánnal ellátva 800,000 rőfre terjedő földet vett Jerusálem körfalain kívül és azt fallal körítettette. Ezen terület keleti részén, rendeletéből kitünőbb utazók elhelyezésére és ellátására két nagyszerű ház építettett, a hozzá tartozó istállókkal sat., nyugati részén 18 lakház külön konyhakkal sat.; két tan- és imaház a spanyol- és német község számára, valamint két fürdő nők- és férfiak részére. Továbbá elkészítettett két nagy vízmedence, az egyik a háztartás, a másik a fürdő szükségleteinek fedezésére.

Felállítottatott még egy nagy közkemence kenyérsütésre, és a közel halom csucán egy szélmalom. Ültettek továbbá sok olajfát és másnemű növényt. A még hátralevő nagy terület még néhány száz házat foglalhatna magába, és mint birlik a nemes Sir Mózes szándékában volna, mult évben kimult nejének, a jámbor Lady Montefiore Judith emlékére szép számú nagy és jól ellátott építményt emeltetni. A már meglevő lakházakat szegények s szűkölködők lakják, kik különféle helységekből lélekszám szerint kiszemeltetnek. Minden egyes házon köztábla látható, melyen Touro Judának a nagylelkű adományozónak és Sir Montefiore, Mózes mint gondnokának nevei nagy betűkkel ki vannak téve.

Más cikkben említés tételik Blumenthal Jósef urról Párisból, ki a palaestinaí zsidó szegényekkel már sok jót tett és azokat mult nyáron már harmad izben meglátogatta. Ezen alkalommal Jerusálemben 70-ik születés napját ünnepelte, és az nap 70 szegény közt pénzt és kenyeret osztott ki. Megtekintvén a helyet, melyen az ismeretes zarándok- és mentőházak épültek, kísérvél, a községek előjáróival együtt barlangot fedezett fel, mely 36 rőf hosszú, 10 rőf széles és 15 rőfnyi mélységű, és melyben 16 kőoszlopot talált, melyek a „szentély“ (templom?) maradványainak tekintetnek.

Ezen felfedezés által indittatva, két alapítványt tett a szent föld javára, az egyik 100, a másik 260 franknyi évi jövedelmet hoz. Az utóbbi kamatok évenként, az alapító születésnapján egyenlő részben 13 ájtatos talmudista — 10 jeruzsálemi és 3 hebroni — között osztandók fel. —

Fentebbi lapnak Jaffából a következőket írják: Néhány év előtt két francia sokáig tartózkodott Sz. Jean d'Aire körül. Elutazások előtt a kikötő melletti faluból egy ifju suhancot fogadtak fel, kit magukkal vittek Párisba, hol házuknál hosszabb ideig inaskodott, míg kis üzlet alapítására szükségelt vagyont szerzett. De ebben a keleti fiu oly szerencsés volt, hogy rövid idő után már 10,000 frank fölött rendelkezhetett. Azonban rögtön megbetegedett s meg is halt, egész vagyont pedig Sz. Jean d'Aire körül lakó rokonainak hagyományozta. Midőn ezek erről értesültek, azonnal bizalmi férfit küldöttek Párisba a pénz felvételére. Ez elutazott és visszatért, fájdalom azon hírrel, hogy a boldogult után nem maradt semmi hagyaték. Körülbelül egy év multán ezen ember vitába elegyedett más valakivel, ki a szóváltás hevében szemére hányta, hogy ő tolvaj, rabló, mivel azon Párisban meghalt férfinak szegény árváit örökségüktől oly rútul megfosztotta. Alig hatottak ezen szavak az ámitott falusi lakókhöz, az ily sulyos váddal terheltet Mesid Pasa itélőszéke elé Beirutba idéztették. A pasa Párisba folyamodott, mire azon hivatalos választ nyerte, hogy valóban az ottan kimult keleti ifju után 10,000 frank maradt, mely összeg már régen egy az

örökségtől küldött és a szükséges teljhatalommal ellátott bizalmi férfinak, nyugtája mellett kifizettetett. A bűnös most az örökség visszafizetésére, a költségek megtérítésére és hat évi gályarabságra ítéltetett.

* * *

Az „Archives Israelites“ érdekes levelet tartalmaznak, melyet Simon ur, ki a francia kormánytól Chinát illető tudományos küldetéssel megbízott, az „Alliance Israelite Universelle“ egyik kitűnő tagjához intézett, s melynek szó szerinti szövege im ez:

Kieon-Kiang, Kiang-si tartomány, sept. 4. 1863.

Kedves barátom! Önnek kérdése a zsidó telepítvény iránt K h a i - f o n g - f o u b a n azoknak egyike, melyek engem leginkább érdekelték. Már néhány jegyzetet gyűjtöttem is, de ezek korán sem kielégítők. Ezeknek kiegészítését azon időre halasztottam, melyben magam H o n a n tartományába, melyben K a i - f o n g van, menedek. Mostanáig még oda nem mehettem, de tervem szerint H a n - k e o n consulával egy hónap múlva oda fogok menni. Mától fogva írni fogok H o n a n - b a néhány hittérítőnek, kik mindennemű kérdezősködést fognak tenni. Időközben mihelyt dolgomat kissé rendbe hozom, önnek megküldöm a jegyzeteket, melyek e tárgyban S e h a n - g a i b a n nálam vannak.

Ha Honanban mívelt zsidóra akadok, ki okmányokkal bír s ezekkel rendelkezhetik, és ha azt szívesen teszi, önnek azokat a szállítási hajók (Messageries) által meg fogom küldeni. Az ezért járó költségeket, az Alliance, úgy hiszem, örömet megtéríti.

Az izraeliták Chinában sokkal számosabbak, semmint ön hinné. Elterjedtek azok több tartományban, de leginkább éjszak felé. Midőn éjszakai tartózkodtam, múlt évben szolgálómban volt egy izraelita, kivel igen meg voltam elégedve, és kit magammal el is vittem volna, de ő engemet követni nem akart, családja felé való ragaszkodása miatt. A chinai irodalomban elég jártas volt, de vallásáról úgy látszott csak tökéletlen fogalmakkal bír; a bibliának több epizódját ismerte, de többnyire hitregék (legendák) alakjában. T i e n t h i e n b e n körülbelül 250—300-an vannak. Ezen városban kis imola és rabbi is van. Az imák chinai nyelven, melyen írva vannak, mondatnak el. Én a rabbival találkoztam, ki nekem azt mondá, hogy K a i - f o n g b a n több izraelita van, kik a héber nyelv ismeretével bírnak. Van azoknál szép számú héber kézirat is. H a n - t h e o n - b a n is van egy kis telepítvény, mely két vagy három családból áll, és a legöregebbik közülök végzi a pap teendőit. Ezekről mitsem tudhattam meg, lehet, hogy maguk sem mondhattak nekem valamit, minthogy vallásuk parancsolatait csak úgy vaktában teljesítették, vagy hogy attól tartottak, hogy vizsgálódásaim egyéb célra törekednek mintsem magán-oktatásra, mert ők többnyire félnének és leggyakrabban óhajtkák, hogy törököknek tartassanak, kik Ch i n á b a n nagyon számosak és retegettek, és kikhez sok tekintetben hasonlítanak is, mint az isteni tisztelet külformájában, a sertéshústól való tartózkodásban sat. Ugy látszik, hogy régiebb időkben mint titkos társulatok állítólagos tagjai üldöztek, és ezen okból ma is eltitkolják benső érzelmeiket. De most félbe szakasztom leveletem, igérvén önnek, hogy e tárgy körül buzgón járandok el, és önnek mindent megküldök, amit csak hatalmamba keritenem sikerülend.

LEVELEZÉSEK.

Felső-Magyarország, november hóban.

IV.

Ha hébe-korba sétára hívogatott is egyik-másik nyájas úszó reggel, ez évben a zivataros esős napok miatt még a szüret idejében is meg volt szakasztva kirándulásaink rendes programja, a mint hogy mi az idej szünetidők alkalmával inkább mint valaha a tanuló szobákhoz voltunk kötve. A szerkesztőség szíves föl szólítása folytán azonban örömet szakítjuk félbe hallgatásunkat, hogy helyet foglaljunk azoknak sorában, kik ernyedetlenül buzgólnak a zsidó szellem által átlengett iskolai rendszer körül és ezt minden áron helyreállítani akarják.

Mielőtt azonban a tárgy érdeméhez szólnánk, a községeket az izraelita iskolatgy néhány bajára akarjuk figyelmeztetni, és a községi előljárókat kérni, hogy azoknak törvényes uton mielőbb véget vessenek.

Tizenegy éven keresztül Felső-Magyarországon gyűjtött tapasztalataink folytán oda terjed szerény véleményünk, hogy a talmud-chéderek a zugiskolákkal egy osztályba nem sorozhatók, sőt inkább e talmudiskolák növendékei utasítandók leginkább arra, hogy a profan tantárgyakat illetőleg a nyilvános népiskolákat látogassák. *)

A nyilvános községi iskoláknak magukra hagyatása és ez annyira fontos községi ügy mibesemvétele miatt azon chéderek, melyek sem nem talmudiskolák, sem nem népiskolák a fölvilágosodottság és felvilágosítás iránti fogékonyságot és érzetet csak aláássák, és a hitetlenséget és babonát terjesztik.

A szellemi tompultság és a romlott légkör, melyben ily gyermekek felnőnek, a segélyt szükségessé teszik, és miután az ily chéderek ifjusága a komoly tudományokra nézve egyszer mindenkorra elveszett, épen a községi előljáróságoknak áll kötelességükben e bajon segíteni. Míg a „talmud-melamed“ erkölcsös ifjakat nevel és oly nemzedéket képez, mely a tudományon esting, addig a többi zugintézetekben halomra döntenek minden tudományt, és fegyelem nélküli tudatlan csordát mutatnak föl.

Látnivaló, hogy ha a népiskola ügyén segíteni akarunk, a chédereknek két nemét kell egymástól megkülönböztetnünk; azokat, hol a talmudot és a szentírást tanítják, és azokat, hol nem tanítanak semmit, és melyeknek zugtanítói tudatlanok, egykori kézművesek, pálinka-égetők stb.

Hogy ezek vezetése mellett, mit szolgáltathat az iskola, könnyen elképzelhető, és ezért csak a nép fölvilágosításának és a jó ügynek érdekében járunk el, ha hogy a bajon segítünk.

Ha nem lesz többé minden tudatlan embernek megengedve, hogy az ifjuságot demoralisálja, ha nem állandó nyitva minden pálinkaégető előtt az út, hogy chédert nyisson, akkor, de csak akkor a nyilvános-népiskola előtt is más mező lesz megművelendő és a talmud iskola ifjabb testvérével forrón kezét szoritandó.

A népiskolának ez esetben ugyan sokat kellene elhúznia és mindenekeült a következő igazságot, legalább a magyarhoni községek nagy részében szívére kell vennie, hogy:

A magyar-német tantárgyakban a nyilvános népiskola által elézött eredmények és a héberben eredményezett közötti viszályokat, melyek megakasztóbban hatnak a tanrendszerre, sem mint

*) Az iskola barátait s az előhaladottabb községek tanítóit kérjük, hogy bennünket ne értsenek félre, előttük talán ez indítvány paradoxnak látszik, de sok hitközségben kell e megkülönböztetést tennünk, hogy a népiskola ügye gyökeret verhessen.

vélnők; csak az által lehetne elkerülni, ha a héber tanszak számára külön folyam nyitnánk.

De epontra, szives engedelemmel, külön cikkben fogunk visszatérni, ezuttal csak a talmud-chéderek mellett akarván sikra szállani, felkérendők a t. községi s iskolai előljáróságokat, hogy a népiskolákat azon chéderek ellenében, melyekben a tudatlanságot terjesztik, oltalmukba vegyék.

A zsinagógai és iskolai viszonyokról ezuttal több örvendtes hírt közölhetünk; jelesen S. A. Ujhelybe kérjük, hogy kövessen bennünket a t. olvasó, hol a jelenlegi előljáró Schön Izidor elnökölete alatt, a chaszidek, félchaszidek és haladó pártbeliek barátságilag nyújtottak egymásnak kezet, és mint reméljük, hosszú időre — a község és intézeteinek üdvére.

A mintafőtanoda Fischer Náthán ur személyében, ki Győrről hivatott ide, jeles erőt nyert, mely nem csak mint nevelő működik a reá bizott ifjuság üdvére, de ki „A magyar nyelv rövid tan és ismétlő könyve,“ valamint az „Ifjusági iratok“ kiadása által is minden iskolabarát háláját kiérdemelte.

A magyar nyelvnek mint tannyelvnek iskoláinkba való behozatala és alkalmaztatása kell, hogy ténynyé váljék, hahogy helyzetünket és polgári állásunkat felismertük és feladatunkkal tisztába jöttünk. És mi által érhető ez el inkább, mint az élő oktatás és hasznos ifjusági iratok terjesztése által, melyek ha zsidó irányuak, a célhoz csak annál gyorsabban vezetnek.

A mintafőtanodán az előléptetési rendszer hozatott be; a nm. m. k. helytartótanács az üresedésbe jött tanítónői állomásokat Sabbath Mari.k.a. és Rosenmayer Ottilia asszony tanítónőkkel töltötte be, az altanítói állomásra pályázat nyitvatván.

A magyar tud. Akadémia a s.-a.-ujhelyi mintafőtanodának több általa kiadott munkát adományozott, mit is annál nagyobb örömmel hozunk az olvasó község tudomására, mert ez adomány által az intézeti könyvtár tetemesen szaporodik és kilátás nyílik arra nézve, hogy a magy. tud. Akadémia jövőben sem fog megfeledezni intézetünkről.

Bécs, nov. 30.

(y.) Két esemény foglaltatja ez idő szerint leginkább az itteni hitközséget s valóban mindkettő alkalmas is arra, hogy egy nagyobb község érdekét is lekösse; ezek a „Beth hamidras“ megnyitása, s a választási mozgalmak, illetőleg az előljáróság újjá választása.

Az új tanház megnyitása mult kedden esti 6 órakor a helybeli zsidó lakosság nagy részvéte mellett, ment végbe. Három nagy terem, melyeket az új intézet igénybe vesz, — az első könyvtárnak, a másikat dolgozó-s a harmadikat tantemremnek — a zsufolásig volt megtelve. Dr. Jellinek tartotta a megnyitó beszédet. — Szónok eleinte történeti elmélkedésbe bocsátkozik a 16-ik századról, a zsidóknak Bécsből való kitiltása előtt, és kimutatta, hogy már az akkori időbeli férfiaknak törekvése oda irányult, liggy a székvárosban a zsidó tudományok ápolását alapítsanak, továbbá hogy a mai lipótvárosi templom helyén egykor zsinagóga állott, valamint, hogy az akkori „Beth hamidras“-ból, melyet Secharja Halevi alapított és több zsidó párfogó hathatósan gyámolított, lett a mai lipótvárosi plébániai iskola. Ezen kirándulás után szónok az ujonnan

alapított intézetnek anyagi részét tárgyalta, kitérítéssel kiemeli Pollak jun. urnak adományait, melyek tulajdonképen lehetségesé tevők a könyvtár s a butorzat megszerzését, s azután annak szellemi jelentőségére tért által, kijelentvén, hogy e hely a gondolkodó buvár számára a szabadnyomozásnak, — s a község részére az oktatásnak tere. Erre Mannheimer ünnepelel hitszónok lépett a szószekekre, hogy az intézetet, melynek alakítását hosszú hivatalos működése óta csak most érthette meg, lelkes szavakkal üdvözölje. Végül a talmud tanulók nevében Horovitz rabbi ur szólal fel, hogy a talmudi studium mellett, melyből ő tartand előadásokat, szót emeljen. — Ennyi a megnyitást illetőleg, további fejlődéséről majd más alkalommal.

Kevesbé kedvezők az előljárósági választások. Ugy folynak az ármánykodások és agitatioik, mintha csak a corps legislatif-ba való követek választásáról volna szó, s az alkotmányossági visketeg még cseh és morva felebarátainkra is kiterjedt. Az itteni nemes előljáróság e mellett igen kényelmetlenül érzi magát, s ha e lapokban szó volt arról, hogy ennek néhány tagja éveig ellátott hivataláról lelépend, ugy a hir jelenleg még annál biztosabb alapot nyer, olyannyira, hogy Siehrovsky ur nyilvánosan, azaz a napi sajtó útján kijelenti, miszerint a netaláni újbóli választás esetén ezen megtiszteltetést semmi áron el nem fogadhatja. Az izgatottság igen nagy; különösen mutatkozott ez az e hó 29-én tartott választási gyülekezet alkalmával, melyen sokat megizlelték ugyan, de vajmi keveset végeztek; ennél fogva még nincsenek tisztában az iránt, ha valjón az eddig fenállott képviseli intézmény továbbra is érvényben maradand e vagy pedig alkotmányos uton választott képviselők lépdenek e annak helyébe.

A józan és részrehajlatlan szemléző elé azon tünemény tolu, hogy míg vallási és tudományos tekintetben a pártok mindinkább közelednek egymáshoz, addig a községi élet terén újabb szakadások fejlődnek. Mi lesz ennek következése, azt egyelőre nem mernők meghatározni; nem vagyunk pessimisták, hogy e választási mozgalmakban a község bekövetkezendő felbomlását tekintstük, de még optimisták sem, hogy sem ez ügyben a napot az alkony beállta előtt dicsérhetnők.

Miskolc, nov. 22.

Miskolc izr. hitközsége tegnap öröm- és győzelmi ünnepelel Tisztelendő főrabbinak a rajtunk és imaházunkon a szikszói rabbi és más rosznyelvtűek által elkövetett méltatlanságokat paphoz illő méltósággal boszulta meg; nem fertőzte meg a szenthelyet átkok szórása által, sőt meg sem is említé a bántalmazót vallásos ihlettel volt telve egyházi szónoklata, valóságos oktatás és utbaigazítás az elámitottaknak, és mondhatni ez volt új imaházunknak tényleges beavató beszéde.

Bevezetésül a mondatot **ישננתם לבניך ודברת כם** etc. alkalmazá, abból kimerítőleg az ifjuság nevelésére és tanítására — folytonos vonatkozással számtalan későbbi foglalkozásokra utalván; ezután áttért a beavató szavakra, ez uttal a sulchan aruch cikkelyei szerint az eddig és mostan is követett isteni tiszteletet tökéletes szertartásának vallá és nyilvánítá.

Azt, hogy nem önrdek sem civakodási visketegből ragad szót e mondatokkal deríté :

„a személye ellen szórt szidalmakat és bántalmakat sem akarhatja sem szándéka megtorolni; de szent köteletségének tartja Isten előtt felszólalni új imaházunknak, mint istenházának kétségbe vont szentsége és lelkipásztorságára bizott fiai és hitsorsosai miatt; kötelezése azokért, ha kell, sikra szállani ama mondat szerint :

„Mint a sas fészke előtt, úgy ő is szeretett közséje mellett őrt áll; inkább reá irányoztassanak a nyilak, midőn fiait hordja szárnyain, ő bátran kikiáltja: hogy az egyetlen egy Isten eszméje vezérli községét, nem pedig a hamisan rá fogott bálványimádás.“

A hetifejezetből (NY) 5) tárgya bizonyítékául felhozott mondatokat igen sikerülten alkalmazá, minők: „midőn Jákob idegen földön s elhagyottan elmélkedék vala, mintegy álmában látja, hogy az angyalokhoz hasonlítható jötettek érdemleg földről égbe hatnak, és Jákob a gondviselés felől mégis kétkedni látszik, míg . . . „az őt környező Urnak szavai: én vagyok, Ábrahám Istene, de egyszersmind téged védő atyád is vagyok, azonkívül hogy Izsák Istene vagyok“ sat. elcsüggedt lelkére balzsamként hatottak.“

Rémlátó elcsüggedt Jákob östünknek imitt rajzolt helyzetével elmésen hasonlítá össze azokat is, kik a profan rágalmozók badar beszédei vagy öngyengesség által bünt hittek elkövetni, ha az új imaház küszöbét lépnek át.

De valamint az álmat ébredés úgy követi a józan elmélkedést a meggyőződés mint: „Jákob felébredék álmából, s mondá: „Valóban Isten van e helyütt“, s csakugyan ha e dicső imaházunkra szegezzük szemünket, ha az itt uralkodó rendet és ájtatosságot szemléljük, nem lehet elhallgatnunk: hogy e szent hely látásán még jobban erősödik tapasztalatunk: miszerint Istennek jótévő gondviselése örökös az elhagyott emberiség fölött.

A siloh és jordán parti oltárokról említett hasonlatosságot új imaházunkra ujjolag is átvivé, hogy minden kételyt annál könnyebben szétoszlasson, felbátorítván mindenkit, ki Jákob nemzetségéhez tartozik, hogy nyugodtan és ihletes tisztelettel mondja el Jákobként: „mily magasztos, mily nagyszertlen félelmes hely ez? Ez valósággal Istennek háza, ez azon hely, honnan imáink az ég kapuin keresztül az Örökké való elébe hatnak fel.

A rögeszme ép oly hiba, mint a könnyenbívőség — azonban habár bárgyuságon alapul is valakinek meggyőződése nem kötelessége azt feláldozni, csak hogy legyenek aztán következtetések és ne térjenek le az Ur tanainak ösvényéről, mert habár még nem nyert általános tetszést ezen szentély, ha az eszmék még nem tisztultak is annyira, hogy minden kétely elháríthatott volna, mindamellett tisztelettel köteles viseltetni, iránta mindenki mert templom nem árucikk.“

Az indokolt és gyümölcseit bizonyynyal megtermő tegnapi szónoklatnak csak rövid és felületes kivonatát adhattam, de mindenesetre olyan volt az, hogy általa ősz rabbink el nem hervadható babérokat szerzett magának, és higgadtságának oly szép példáját adá, minőt csak erkölcsi beszédekben olvashatunk.

Különben szép jutalom az az öntudat! g.

Abony, nov. 29.

A „Ben Chananja“ utolsó száma Csongrádból levelet közöl, mely újabb szomorú tanujele azon sajnos állapotnak, melyben az iskola ez idő szerint némely községekben nyomorog. A kérdéses cikk bennünket annál inkább érdekel, mintán a rövidséget szenvedett D u s e h n i t z urat mi is személyesen s hazánk legderekabb tanítói egyikének ismerjük, holott pedig N o b l rabbi ur, mint mások állítják — mert nekünk eddig nem vala szerencsénk őt ismerhetni — épen nem jeles ember, kit különben a csongrádi iskola ügyében tett áskálódásai leghelyesebben jellemeznek. A levél szövege im ez:

„Engedje meg, hogy oly eseményeket nyilvánosságra hozzak, melyek oda vezettek, hogy a helybeli iskolában a tanítás még mindig meg nem kezdethetett, és körülbelül százhusz iskola-

gyermek minden feltűgyeletet és foglalkozást nélkülözni kénytelen.

Alakulásától kezdve, 1856-ban, a helybeli iskola D. ur vezetése alatt állott, s a legnagyobb népszerűségnek örvendett. Az iskola és szülék, tanító és község közt a legszebb egyetértés állott fenn. Főként korlátlan bizalomnak örvendett D. ur és becstetelése oly annyira el volt ismerve, hogy a község egyetlen jövedelmi forrásának igazgatását, a gabellát, már hét év óta minden ellenörködés nélkül rábizta.

De a földi állandóságnak határok vannak szabva: s ezen örvendetes állapotnak is, ha nem is teljesen felbomolnia, de mégis tetemesen megzavarodnia kellett. Valamint az események árnykaikat előre küldik, úgy egy rabbi választásának a kis-mártoni tanulócseregéből a magát is kelle szülnie.

Nobl József ur, úgy látszik, a népiskolát felesleges intézménynek tartja, minek folytán oda törekszik, hogy azt mintájához képest kis-mártoni rabbijelöltek tenyészdejévé alakítsa által. Az iskolának nyolc évi fenállásánál fogva nem látszott lehetségesnek a kifizött célnak egyenesen neki menni, álutakon kellett tehát oda érni.

Az új tanrendszer legelső vonta magára a tapasztalt iskolaember figyelmét, és csakhamar hallatszott, miszerint az a zsidó iskolának meg nem felel, s hogy változásoknak kell történniök. Szerencsére az iskola épen ez irányban bir némi szembetűnő eredményt felmutatni, s így a rabbi ur nyilatkozatai nem fogtak kívánság szerint.

Tehát más hirt kelle pengetni, s ez azon biztos előérzetben történt, hogy az minden bizonyynyal megadandja a kívánt hangot. A községi autonomia szempontjából a nyilvános iskola elvetendőnek, általános szempontból károsnak nyilvánítottak.

Mintán gyöngye oldalánál fogták, a községnek csakhamar a kívánt hangulatba kelle esnie, és késedelem nélkül hozzá láttak, hogy a már megkezdett ösvényen előre haladhassanak.

D. ur bevárta a dolgok menetelét. De midőn azon törekvés, mely szerint az iskolától chédert alkotni akartak, mindinkább napvilágra lépett, ezen törekvések ellen saját biztosításának tekintetéből oly lépésre találta magát kénytelenítve, melyet eddig bizonyos előítéletek iránti kimélethez mellőzendőnek tartott: A nm. m. helytartóságnál ugyanis végleges kineveztetését kérvényezte.

Ennek folytán a nm. helytartóság Kümmer főt. ur által a községet felszólíttatá, hogy D. eddigi tanítója működése felől nyilatkoznék. A község, képzelhetőleg nem kevéssé volt meglepve s alig akart saját szemének hinni. Elhivatták D. urat s a csodálkozás kifejezései mellett közölték vele a hivatalos iratot, igérvén neki a legjobb bizonyítvány kiállítását, ha kérvényét visszaveszi. Természetesen erre rá nem állhatott. Mindenek előtt tehát következő határozat hozatott: „A községnek oda kell nyilatkoznia, hogy D. tanítójának működését meg nem ítélteti, miután eddig igazgatója nem volt, s a község e szakban illetéktelen, most a tisztelendő rabbi urnak személyében birnak igazgatót, a nm. helytartóság tehát a végleges kineveztetést újabb 3 évi provisoriumtól tételeztesse fel.“ Egyik tagnak javaslatára azonban ezen határozattól elálltak s a következőben egyeztek meg: „A község kedvező véleményt ad, de egyuttal kérvényt intéz a nm. helytartósághoz, hogy a helyb. iskola részére ne nevezzen ki véglegesen alkalmazott tanítót, mintán ez csak magániskola.“ Most az iránt tetetett kérdés, valljon mely engedelemmel fogva nyitattott meg az iskola? A község ezen kérdésben tervének sikertelenségét látta, s a feletti örömeiben, hogy a féltett definitívum alul megmenekedett, kijelentette, hogy soha semminemű engedélyt erre nézve nem nyert. — Ily nyilatkozatnak természetesen az iskola bezárását kellett maga után vonnia, a mely

a helybeli szolgabírói hivatal utján be is következett, öt nappal a folyó semestris kezdete előtt."

Mi csak azon kérdéssel bátorodunk mindezeket kísérni, ha valljon nem tud-e N. rabbi ur más utat-módot is érdemszerzésre?
V—i.

Vegyes hírek.

— Az „Izraelita Magyar Egylet“ e téli idényben ismét fölolvásokat fog rendezni. A fölolvásandó előadások leginkább zsidó irodalmi s történelmi vagy egyéb közérdektű tárgynak lesznek. Az első fölolvás e hó 5-én d. u. 5 $\frac{1}{2}$ órakor fog kezdni, az Egylet helységében; a következők — mindössze nyolc — az ezutáni minden második szombaton fognak az említett órában tartatni. Az Egylet mind a fölolvásandó értekezések tárgya s modora, mind a fölolvások tekintetében biztosítékot szerzett arról, hogy a hallgatóságnak élvezetes és tanulságos előadásokat nyújtson. A legközelebbi fölolvást dr. Pollák Henrik ur fogja tartani „az ember életkor“-áról.

— A Debreczenben elakulandó alföldi izraelita földművelést, ipart és nehéz mesterségeket terjesztő egylet — a „H—gy“ szecint — annyi részvétre talált, hogy az alapítók száma már is 500-ra emelkedett. Az ideiglenes választmány dec. 6-án az alapszabályok előterjesztése végett közgyűlést rendezend, melyre minden célt pártoló meghívatik.

— (Az Alliance Israelite Universelle) épen most tette közzé f. évi június 22-től augusztus 6-ig tartott ülésének jegyzőkönyvi kivonatát. A jun. 22-ki ülés tárgyai: Königs-warter elnök közli, hogy a haagi alsó kamra 38 szavazattal 17 ellen Németalföldnek a Svájccal való kereskedelmi szerződését elvetette, mivel ez utóbbi a zsidók részére kedvezőtlen rendelkezéseket tenni akart. Levelezés. A colmari consistorium megengedi, hogy az Alliance hirdetései a templomban kiszegessenek. Dr. Philippsohn lapjának azon számát küldi, melyben a levél foglaltatik, minek folytán az Alliance a Riesser emlékre járulmányt ir alá. Pétavel és Goldsmid sajnálatukat fejezik ki, hogy az Alliance üléseiben jelen nem lehetnek. Az utóbbi a lengyel zsidók javára tartandó meetinget helyez kilátásba. Jaffában, Syriában fiók-bizottmány alakult. Egy ott alapítandó iskola az Alliance részéről erkölcsileg és anyagilag támogatatik. Az amsterdami bizottmány az Alliance alföldi tagjainak lajstromát közli. A vercellei központi bizottmány indítványt tesz, hogy Vivanti előlülése alatt Anconában új központi bizottmány nevezessék Nápoly s a végek számára. Elfogadtatik. A berlini bizottmány az Alliance alapszabályainak dr. Jonas által eszközölt német fordítását küldi be, valamint három új belépési nyilatkozatot. Egy velencei izraelita késznek nyilatkozik vidékén az Alliance érdekében működni. Új belépési nyilatkozatok jelentenek: Párisból 21, ColmARBól 7, Algierből 2. (Az igazgatóság újjáavasztásának eredménye e lapokban már közölve volt.) Az Alliance könyvtára többnemű adományok által gazdagittatik. Határozatok: A zsidó hírlapok szerkesztői megkéretnek, hogy lapjaikat az egyesületnek ingyen elküldjék. 2) Az egyesülethez intézett fontosabb documentumok az évi jelentésben fölvetetnek. 3) A pályakérdések a naponként megjelenő hírlapokban közzé tétetnek. — Julius 3-iki ülés. Elnök: Cremieux. Nehány belépési kijelentésnek, — 7 Párisból, 1 Sévresből és 9 Salonichból — és néhány nyomtatvány bejelentése után, Londonból Goldsmidtól levél olvastatik fel, melyben e parlament tag az Alliancet felszólítja, hogy egy londoni bizottmányal egyetemben a lengyelhoni zsidóknak a nemzeti ügy iránti magatartásukért a megelégedés kifejezését adja. Ezen felszólításnak nem feleltetik meg, miután a kérdés politikai s ennél fogva

az Alliancetől távol maradnia kell. Hasonló okból Rochetin gróf egyik levelére tagadó válasz adatik. A középponti consistorium Tolra prades-i ügyvédnek zsidóellenes, a régi vérvádat megújító röpiratára figyelmeztetik, hogy ezen izgató iratnak szerzője ellen a kellő lépéseket tegye. A bukaresti művelődési egylet jelentti, hogy egy 1862-ki július 3-án kelt rendelet a zsidókat emancipálja, és nekik belügyeikben a legteljesebb autonómiát adja. Az első pontot illetőleg a rendelet mindazáltal holt betű maradt; az autonómia pedig oly tág határokkal körítettett, hogy a községek teljes feloszlásnak indultak, s a jövedelmi források kiapadtak, melyekből az előtt iskoláikat és kórházaikat fentartották. A művelődési egylet felszólítja az Alliance-ot, hogy a román kormányt keresse meg az iránt, miszerint az emancipációt valósággal életbe léptesse, és hogy az az iskolák és egyéb izr. intézetek fentartására a kellő rendszabályokat fogantatba vétesse. Az Alliance ezen felszólításnak eleget teend, és Couza fejedelemnél a szükséges intézkedéseket kieszközölnödi; egyuttal pedig felszólítja a zsidó községeket, hogy ily nagy jelentőségű intézményeknél buzgalmukat ki ne engedjék hülni. Az ülés bezárta előtt az elnök kijelenti, hogy az Alliance érdekében köriratot bocsátand ki. — Augustus 6-iki ülés. Elnök: Cremieux. Couza fejedelemhez a rumán zsidók ügyében intézett levél felolvastatik. Egy velencei izraelita 10 új belépési kijelentést küld; azonkívül 16 új tag jelentetik be Párisból, 1 Havreből. A constantinei főrabbi közli, hogy Tunisban ifjusági iskolát szándékozik alapítani; megkeresi az Alliance-ot, hogy szándokát támogassa. Az elnök kijelenti a bizottmányának, hogy ezen iskoláknak szervező bizottmányával egy, mint magával Kadi Nessim, a bey pénzügyi miniszterével közvetlen érintkezésbe lépett, és hogy több hírlap, nevezet szecint az „Opinione nationale“ és a „Siécle“ az általános figyelmet ezen fontos projectumra irányozták. Löw szegedi főrabbi a belgrádi zsidók segélyezését kérelmezi. (Az erre vonatkozó levelezések e lapokban kimerítően közöltettek.) A corfui zsidó község az Alliance figyelmét azon következményekre irányozza, melyek a jóniai szigeteknek Görögországhoz való csatoltatásából folyanadanak. A görög alkotmány ugyanis a követeknek oly esküformulát ir elő, melynek szószerinti szövege a zsidó vallással összeférhetlen. Miután a korfui község Rothschild Lionel báróhoz is folyamodott, a bizottmány jónak találja, hogy ez ügy érdemleges tárgyalása előtt levéllel Rothschild báróhoz forduljon. Benamozegh livroni rabbi, ki a zsidó erkölesről szóló pályakoszoruzott munkájának kinyomatására támogatást kér, oda utasittatik, hogy a munkának némi javításon kell átmennie, mielőtt a bizottmány ez iránt határozatot hozna. Zikel Köchlin ur, Mühlhausenből a francia zsidóknak Svájcbau való állapotáról emlékiratot terjeszt elő. Ez emlékirat végén a francia külügyi miniszter egy nyomtatott levele foglaltatik, melyben az megígéri, hogy a francia izraeliták számára határozottan ugyanazon jogokat állapítandja, melyek a többi francia polgárokat is illetik. A választmány ez emlékirat kinyomatását megszavazza, valamint az évi jelentés újboli lenyomatását. Ezen új lenyomat költségeinek fedezésére Cremieux 300 francot adományoz. — A jegyzőkönyvi kivonat pontosságaért alá vannak jegyezve: Koenigs-warter Louis T. a leluök és Leven N. titkár.

* Igazítás. Lapunk múlt számának „Vegyes hírek“ rovatában közölt M' Caul halálára vonatkozó hír mellől tévedésből a hozzá csatolt szerkesztői megjegyzés elmaradt, mely szecint M' működése nem mint a lapok általán közölték, a zsidók érdekében, mint inkább azok ellenére történt, miután az angol zsidótérítő társaságnak egyik legbuzgóbb, s egy időben igazgató tagja is volt. Érdeme csak abban áll, hogy a későbbi években ismét jóvá igyekezett tenni azt, mit azelőtt, főként nevezett munkája által, a zsidók ellen vétett volt.